

УДК 32.001(091); 34(091)

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР КИЄВО-РУСЬКОЇ СПАДЩИНИ В ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ НАРАТИВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Іван Терлюк

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького,
вул. Пекарська, 50, Львів, Україна, 79010,
e-mail: i.terlyuk2406@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0900-4388*

Досліджено історико-правовий вимір Києво-Руської спадщини в контексті сучасних пропагандистських наративів, що використовуються російською федерацією для легітимації агресії проти України. Проаналізовано роль Києво-Руської спадщини в ідеологічному протистоянні між Україною та росією. Висловлено переконання, якщо для України Русь з центром у Києві є символом її власної національної ідентичності та правонаступництва давньої держави, то для росії – вона інструмент, що використовується для виправдання імперських амбіцій та агресії. Розкрито механізми використання Києво-Руської спадщини як засобу інформаційної війни та імперської пропаганди. Обґрунтовано необхідність утвердження українського історичного наративу щодо Києво-Руської держави як важливого чинника національної ідентичності та суверенітету України. В підсумку наголошено на важливості історичної правди про Києво-Руську спадщину, яка є вагомим частиним сучасного дискурсу про суверенітет і право України на самостійне існування. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, поєднуючи історичний та правовий аналізи.

Ключові слова: Києво-Руська спадщина, історико-правовий вимір, пропагандистські наративи, російська агресія, фальсифікація історії.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/Ma.2025.80.149>

Пропагандистські наративи російської агресії проти України – важливий аспект інформаційного протистояння, що супроводжує російсько-українську війну.

Постановка проблеми. Сьогодні вже чи не усі мислячі українці переконалися: сучасна російсько-українська війна, передовсім від часу російського вторгнення 2022 р. – це війна не лише за територію. Ба більше, територія у ній – тільки засіб, а головна мета російської агресії полягає у викориненні української нації як окремої від росії культурної спільноти та, зокрема, у беззастережному закріпленні в анналах світової історії «тисячолітніх» традицій «руського мира» з його специфічними інтерпретаціями «спільної історії братніх народів». У реалізації зазначеної російської стратегії важливе місце займають історико-правові аспекти Києво-Руської спадщини, які використовуються як один із ключових інструментів у пропагандистських наративах, спрямованих на легітимацію агресії проти України. Вважаємо, що аналіз цих наративів дозволяє не лише виявити основні методи інформаційної війни, а й розробити ефективні стратегії їхньої протидії чи бодай нейтралізації.

Стан дослідження. Проблема російських пропагандистських наративів є багатогранною і досліджується в історичному, політичному та правовому аспектах. Учені аналізують сутнісний зміст російської пропаганди, її вплив на міжнародне право та правові аспекти боротьби з інформаційною війною тощо. Якщо, до

прикладу, юристи-міжнародники доводять, що російська пропаганда є частиною інформаційного компоненту збройної агресії (О. Задорожний) чи порушенням міжнародного гуманітарного права (О. Царенко), то історики загалом зосереджуються на передумовах її формування та використання. У своїх працях вони, здебільшого, опосередковано, порушують зазначену в заголовку проблему через висвітлення питання історичних маніпуляцій росії щодо України (С. Плохій), аналіз міфів про «єдність братніх народів», які використовуються як основа сучасної російської пропаганди (Я. Грицак), розгляду ролі історичних наративів у політиці росії щодо України (Т. Снайдер) тощо. Водночас нам не вдалося натрапити на окрему працю, присвячену російським пропагандистським наративам у контексті Києво-Руської спадщини. Відтак переконані, що в цій проблематиці ще залишається чималий інтелектуальний ресурс.

Мета статті – проаналізувати роль Києво-Руської спадщини в ідеологічному протистоянні між Україною та росією, розкрити механізми її використання як інструмента інформаційної війни та імперської пропаганди, а також обґрунтувати необхідність утвердження українського історичного наративу щодо Києво-Руської держави як важливого чинника національної ідентичності та суверенітету України.

Виклад основних положень. На нашу думку, Києво-Руська спадщина для росії передовсім стала частиною стратегії й інструментом знеособлення української ідентичності. Це проявляється у різних аспектах. Один із них – спроби знищення або привласнення культурних пам'яток, пов'язаних із давньокиївською Руссю.

Ми переконані, що руйнування таких об'єктів, а також загроза цьому через постійні російські ракетні атаки, є частиною цієї стратегії. Адже пам'ятки Києва, Чернігова та інших міст з яскравою Києво-Руською архітектурною спадщиною є символічними центрами української національної ідентичності. Їхнє знищення – це спроба стерти культурну самобутність українців і переосмислити історію України на користь росії.

Важливим у цьому контексті залишається й релігійний аспект проблеми.

Українська православна церква (Московський патріархат) довгий час була тісно пов'язана з російськими політичними інтересами, а питання релігійного спадку давньокиївської Русі використовувалося нею для підтримки російських наративів, зокрема про єдність українців і росіян. Вочевидь визнання автокефалії Православної церкви України у 2019 р. стало ключовим моментом у боротьбі за незалежність від російського впливу на духовне життя українців. А ухвалення в серпні 2024 р. Верховною Радою України Закону № 3894 «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Російською православною церквою», вселяє надію на його унеможливлення.

Щоправда, задля цього попереду нас чекає довгий бюрократичний шлях. Адже релігійні організації, які підозрюються у співпраці з Російською православною церквою, перевірятимуться відповідною експертною комісією. Створення останньої – завдання Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. Якщо комісія зафіксує порушення, Держслужба України з етнополітики та свободи совісті видасть припис церкві на виправлення ситуації. Після рішення комісії таким релігійним організаціям дадуть дев'ять місяців аби припинити будь-які зв'язки з росією. І тільки у випадку продовження таких зв'язків з країною-агресором уповноважена інституція (Держслужба України з етнополітики та свободи совісті – *І.Т.*) може подати на цю конкретну юридичну особу позов до суду, який і матиме право ухвалити рішення про її заборону [Див.: 1]. Хочеться вірити, що навіть попри такий, чи не занадто компромісний підхід до проблеми, шлях очищення України

зсередини від агентурної мережі Кремля, яка десятиліттями ховалася за маскою релігійної організації, буде невідворотнім.

Так усе ж таки пугінська росія насамперед норовить використовувати Києво-Руську спадщину, головню, як ідеологічний інструмент для виправдання своєї агресії проти України. В основі цих потуг є пропаганда та історичні міфи.

Щонайперше росіяни силкуються привласнити спадщину Києво-Руської держави як частину своєї національної історії.

Оскільки Московське князівство після занепаду давньокиївської Русі претендувало на «збирання земель руських», то це обґрунтовується ними необхідністю «захисту» спільної історичної спадщини. Ця теза включає ідею, що Україна як держава є штучним утворенням, яке має «повернутись» назад до складу росії. До такої ж конотації схиляє й відтворюване положення російської імперської історіографії про те, що Московська Русь є прямим спадкоємцем Русі Київської, і таким чином Київ та інші міста південної Русі – це «споконвічно російські землі». Власне, вказана теза стала одним з провідних елементів російської пропаганди у війні проти України. Президент росії Володимир Путін, апелюючи до спільного минулого з часу давньокиївської Русі, у своїх виступах неодноразово наголошував на тому, що українці та росіяни – це «один народ».

А втім російські імперські наративи про «один народ» у їхній історіографії – дорадянській і радянській – мають глибокі корені. Загалом вони ґрунтуються на тезі про неукраїнську етнічну й культурно-історичну основу давньокиївської Русі.

На нашу думку, цей російський наратив вартує докладнішого огляду. Адже ще з середини позаминулого століття він спричинив тривалу (щонайменше п'ятдесятирічну – *І.Т.*) дискусію між українськими та російськими інтелектуалами за Київську спадщину. Вважаємо, що та дискусія і сьогодні є знаковою як свідчення поступу українського національного самоусвідомлення.

Отож першим, хто проголосив жителів княжого Києва росіянами став російський історик Михайло Погодін, до того відомий «науковим» обґрунтуванням уваровської концепції «офіційної народності» (ідеологічна тріада Російської імперії: «Православ'я– самодержав'я– народність» – *І.Т.*). Згідно із висунутою ним 1856 р. теорією, підтриманою й розвинутою згодом філологом О. Соболевським («*Теорія Погодіна – Соболевського*») давньокиївська Русь мала великоруську етнічну основу, а відтак найдавнішими поселенцями Києва і Середнього Подніпров'я були великороси (росіяни). Тоді як малороси (українці) прийшли сюди з Галичини, Поділля та Волині тільки після розгрому Київської держави монголо-татарами. Тобто за М. Погодіним виходило так, нібито Києво-Руський культурно-історичний спадок, як і династичне право на її землі, повністю належали великоросам та їх правителям – московським Рюриковичам [2, с. 21].

З рішучим спростуванням цієї теорії виступили українські вчені Михайло Максимович і М. Грушевський. Вони довели, спираючись на літописні джерела, що творцями Києво-Руської держави були саме жителі давньокиївської Русі; що Русь у вузькому сенсі – це територія Середнього Подніпров'я (за спостереженням авторитетного українського вченого І. Гирича, з цим вже не сперечаються навіть сучасні російські історики [3]); що, навпаки, розширення давньокиївської Русі (зокрема – за назвою) відбувалося з Києва – унаслідок колоніальних завоювань й переселень русинів-киян на Північно-Східну Русь з Володимиром, Суздалем і, зрештою, Москвою тощо.

Радянська історіографія фактично не відмовилася від російських імперських наративів, однак для пояснення етнічної, ширше – культурно-історичної належності

Київської держави утверджувала (вже без дискусії, проте як компроміс) т. зв. «триєдину» теорію.

Остання насправді мала надати історичної легітимності імперській експансії царської, а згодом й більшовицької, Росії у Східній Європі. Згідно з цією концепцією, розробленою у повоєнний сталінський період, «Київська Русь як колиска трьох братніх народів» була етнічно однорідною державою міфічного «давньоруського народу», який мав єдині культуру, звичаї, побут, економіку тощо [2, с. 22].

Той же М. Грушевський ще понад сто років тому блискуче спростував цей абсурд, науково обґрунтувавши концепцію самостійного історичного розвитку українського народу: «Общерусской» історії не може бути, як нема «общерусской» народності... Ми знаємо, що Київська держава, право, культура були утвором одної народності, українсько-руської, Володимиро-Московська – другої, великоруської!» [4]. Тобто М. Грушевський науково довів, що Україна є спадкоємицею тисячолітньої Русі – наймогутнішої держави європейського середньовіччя – і що ця держава насамперед пов'язана з українським етносом.

У сучасній українській історіографії теорію «триєдиного давньоруського народу», яка трактує Київську державу як державу рівною мірою росіян, українців та білорусів, і (за О. Субтельним) створює враження «проекції у минуле однорідного радянського народу, запланованого на майбутнє» [6, с. 60], активно підтримує (підтримував – помер у квітні минулого року – *I.T.*) хіба що академік Петро Толочко.

Натомість, переважаючою є думка (див. серію статей цієї проблематики, принаймні, авторства М. Брайчевського, Я. Дашкевича, Л. Залізняка, Я. Ісаєвича, Г. Півторака та ін. – *I.T.*), що Києво-Руська держава була, насамперед, державою українського народу. Адже основною територією її формування стала Середня Наддніпрянщина. А білоруські й етнічно російські землі були втягнуті в процес самостійного державотворення на етапі політичного роздроблення Русі. Оформлення білоруського регіону (як виділене Полоцьке князівство) припало на першу половину XI ст., а великоросійського (Володимиро-Суздальське князівство) – після 1169 р., себто аж на другу половину XII ст. [2, с. 22].

Складовою російської візії Києво-Руської спадщини стала також імперська історіографічна політика й щодо терміно-понять на означення першої форми українського середньовічного державотворення – Києво-Руської держави.

Дискусія, що стосувалася поняття «Київська Русь», найбільш активно провадилася впродовж 1860-х–1880-х рр., а наприкінці XIX ст. завершилася «застосуванням національно-української історичної перспективи» [5], або ж усталенням українського погляду на історичні процеси доби Середньовіччя.

Українські вчені доводили, що у IX–XIII ст. держави під назвою «Київська Русь» не існувало. Це – історіографічна політика московських книжників, що транслиувалася на офіційну російську схему історії.

За цією схемою генеалогічно-династичний принцип княжої династії – Рюриковичів – наприкінці XVIII – початку XIX ст. був накладений на багатонаціональну державу, в якій політично домінувала російська народність. Відповідно термін «Київська Русь» (рос. – «Киевская Русь»), а також супутні до нього – «Давня Русь» (в російській історіографії є синонімом до «Київської Русі»), «Московська Русь», «Новгородська Русь» тощо. є нічим іншим, як актуальними до сьогодні наративами російської імперської історіографії.

Замість імперського терміна «Київська Русь» було запропоновано поняття «Русь-Україна» або «Україна-Русь», що затвердилося після появи першого тому «Історії України-Руси» М. Грушевського (1898), і означало, передусім, етнічне

визначення території населеної протоукраїнцями в часи існування давньокиївської Русі як держави. Для українців – це була науково-політична альтернатива російській імперській політиці, яка не визнавала окремого українського історичного процесу, а отже, і претензій українців на свою державу [5].

Для означення передусім історико-політичного чинника – існування давньоукраїнської держави у IX–XIII ст., представники державницької школи в Україні (В. Липинський, Д. Дорошенко, С. Томашівський) упродовж першої половини XX ст. залучили в історіографію і підручники термін «Київська держава», який є синонімічним й взаємодоповнюваним до «Україна-Русь».

Зазначимо, що приблизно таких же поглядів дотримуються (й популяризують) наші сучасники – відомі українські історики держави і права (наприклад, І. Бойко [7], П. Захарченко та М. Мірошниченко [8, с. 123–124]), а також інші правознавці, зокрема М. Савчин і Р. Стефанчук [9, с. 40–41].

Зрозуміло, що термін «Київська Русь» є науково коректним і широко вживаним. Однак у світлі сучасної російсько-української війни він набуває політичного контексту і викликає суперечки.

У росії його часто використовують для обґрунтування претензій на історичну спадщину Києва та спроб легітимізації імперської ідеології. Відтак українські історики і науковці дедалі частіше пропонують інші терміни, щоб уникнути маніпуляцій з боку російської пропаганди.

Один з чи не найкращих варіантів – повернення до концепції історії східного слов'янства М. Грушевського. Термін «Русь-Україна», який підкреслює тяглість української державності та відмежовує «Київську Русь» від сучасних російських імперських наративів. Інший варіант – просто «Русь», який теж можна вживати, з огляду на те, що Київ був її центром. Ми ж пропонуємо – «Києво-Руська держава», «Київська держава» чи «давньокиївська Русь».

Висновки. У підсумку схиляємося до таких узагальнень :

1. Києво-Руська спадщина стала важливою точкою ідеологічного протистояння у російсько-українській війні. Якщо для України Русь з центром у Києві є символом її власної національної ідентичності та правонаступництва давньої держави, то для росії – вона інструмент, що використовується для виправдання імперських амбіцій та агресії.

2. Києво-Руська спадщина як інструмент війни виявляється у спробі знищення або привласнення пов'язаних з Руссю культурних пам'яток як символічних центрів української національної ідентичності; здійсненні пропаганди з метою виправдання своєї агресії проти України та (від)творення російських імперських історичних міфів, в осерді яких лежить теза про неукраїнську етнічну й культурно-історичну основу давньокиївської Русі, «споконвічно російські землі», «один народ», «захист» спільної історичної спадщини та ін., для підтримки російських наративів, зокрема про єдність українців і росіян, використовується релігійний спадок Русі.

3. Ретрансляцією наративів російської імперської історіографії по суті є терміни «Київська Русь» чи «Давня Русь». А сьогодні їх використання ще й виглядає як зручне ідеологічне виправдання нових захоплених земель, населених «тоже русскими» – українцями і білорусами. Натомість, аби підкреслити український контекст Київської держави та уникнути асоціацій із сучасною росією, вважаємо, що альтернативою мав би стати український наратив, що найповніше відображається у термінології: «Київська держава», «Києво-Руська держава» чи «давньокиївська Русь». Вони є синонімічними й взаємодоповнювальними до «Україна-Русь» чи «Русь-Україна».

4. Історична правда про Києво-Руську спадщину є вагомим частиним сучасного дискурсу про суверенітет і право України на самостійне існування.

Список використаних джерел

1. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3894-IX. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата перегляду: 25.02.2025).
2. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : [навч. посіб.]. Київ: Атіка, 2011. 944 с.
3. Гирич І. Назва «Україна» у XIX – поч. XX ст. *Ігор Гирич (Київ). Персональний сайт історика України*. URL: <https://www.i-hyrych.name/History/NazvaUkraina.html> (дата перегляду: 20.01.2025).
4. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії та справа раціонального укладу історії східного слов'янства. *ІЗБОРНИК*. URL: <http://litopys.org.ua/hrs/hrs02.htm> (дата перегляду: 30.01.2025).
5. Гирич І. «Україна-Русь» чи «Київська Русь»? Ці поняття мають різний зміст. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-terminolohiya/31530763.html> (дата перегляду: 05.02.2025).
6. Субтельний О. Україна. Історія. [пер. з англ. Ю. Шевчука ; вступ. ст. С. В. Кульчицького]. Київ : Либідь, 1991. 509 с.
7. Бойко Ігор. Київська держава. *Голос України*. 2019. 23 лютого. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314096> (дата перегляду: 31.01.2025).
8. Захарченко Петро, Мірошніченко Марія. Історія українського права і держави: від витоків до кінця XVIII століття : монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2024. 639 с.
9. Савчин М., Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. Нарис Перший. *Українська державність: історико-правничі нариси*. Київ: Право України, 2021. 969 с.

References

1. Pro zakhyst konstytutsijnoho ladu u sferi diial'nosti relihijnykh orhanizatsij : Zakon Ukrainy vid 20 serpnia 2024 r. № 3894-IX. *Ofitsijnyj portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (data perehliadu: 25.02.2025).
2. Terliuk, I. Ya. (2011). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* : [navch. posib.]. Kyiv: Atika.
3. Hyrych, I. Nazva «Ukraina» u KhKh – poch. KhKh st. Ihor Hyrych (Kyiv). *Personal'nyj sajт istoryka Ukrainy*. Retrieved from <https://www.i-hyrych.name/History/NazvaUkraina.html> (data perehliadu: 20.01.2025).
4. Hrushevs'kyj, M. Zvyčajna skhema «russkoi» istorii ta sprava ratsional'noho ukladu istorii skhidnoho slov'ianstva. *IZBORNYK*. Retrieved from <http://litopys.org.ua/hrs/hrs02.htm> (data perehliadu: 30.01.2025).
5. Hyrych, I. «Ukraina-Rus'» chy «Kyivs'ka Rus'»? Tsi poniattia maiut' riznyj zmist. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-terminolohiya/3153-0763.html> (data perehliadu: 05.02.2025).
6. Subtel'nyj, O. (1991). *Ukraina. Istoriia*. [per. z anhl. Yu. Shevchuka ; vstup. st. S. V. Kul'chys'koho]. Kyiv : Lybid'.
7. Bojko, Ihor. (2019). Kyivs'ka derzhava. *Holos Ukrainy*. 23 liutoho. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/314096> (data perehliadu: 31.01.2025).
8. Zakharchenko, Petro, Mirosnuchenko, Mariia. (2024). *Istoriia ukrains'koho prava i derzhavy: vid vytykov do kintsia XVIII stolittia* : monohrafiia. Kyiv : VPTs «Kyivs'kyj universytet», 2024.
9. Savchyn, M., Stefanchuk, R. (2021). *Tradytisia bezperernosti ukrains'koi derzhavnosti*. Narys Pershyj. *Ukrains'ka derzhavnist': istoryko-pravnychi narysy*. Kyiv : Pravo Ukrainy.

**THE HISTORICAL AND LEGAL DIMENSION OF THE KYIVAN
RUS' HERITAGE IN THE PROPAGANDA NARRATIVES
OF RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE**

Ivan Terlyuk

*Lviv National University of Veterinary,
Medicine and Biotechnology named after S.Z. Grzycki,
50, Pekarska str., Lviv, Ukraine, 79010,
e-mail: i.terlyuk2406@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0900-4388*

The article examines the historical and legal dimension of the Kyivan Rus' heritage in the context of modern propaganda narratives used by the Russian Federation to legitimize its aggression against Ukraine. The role of the Kyivan Rus' heritage in the ideological confrontation between Ukraine and Russia is analyzed. The author is convinced that while for Ukraine, Rus', centered in Kyiv, is a symbol of its own national identity and the succession of the ancient state, for Russia it is a tool used to justify imperial ambitions and aggression. The mechanisms of using the Kyivan Rus' heritage as an instrument of information warfare and imperial propaganda are revealed. The necessity of establishing the Ukrainian historical narrative about the Kyivan Rus' state as an important factor of Ukraine's national identity and sovereignty is substantiated. The author emphasizes the importance of the historical truth about the Kyivan Rus' heritage, which is an important part of the modern discourse on Ukraine's sovereignty and right to independent existence. The study is based on an interdisciplinary approach, combining historical and legal analyses.

Keywords: Kyivan Rus' heritage, historical and legal dimension, propaganda narratives, Russian aggression, falsification of history.

*Стаття: надійшла до редакції 17.05.2025
прийнята до друку 22.05.2025*